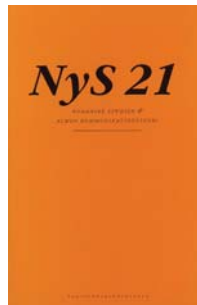

NyS

Titel:	Det gode samfund: det norske eksempel
Forfatter:	Tore Kristiansen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier</i> & <i>Almen kommunikationsteori</i> 21, 1996, s. 9-22
Udgivet af:	Dansklærerforeningen
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

DET GODE SPROGSAMFUND: DET NORSKE EKSEMPEL¹

AF TORE KRISTIANSEN

Hvis vi i Danmark forbinder noget med Norge som sprogsamfund, er det som regel ikke noget godt. 'Norske tilstande' på sprogområdet er et skræmmebillede. Alligevel er titlen på denne artikel ikke ment som en vittighed. Min hensigt er faktisk at diskutere det norske sprogsamfund ikke bare som *eksempel på* en bestemt sprogtilstand, men også som *eksempel til efterfølgelse* (fx i Danmark). I første halvdel af artiklen vil jeg prøve at indkredse et begreb om 'det gode sprogsamfund' ved at fokusere på sprogpoltiske visioner i henholdsvis Norge og Danmark. I anden halvdel vil jeg se nærmere på om det norske eksempel *kan* følges, ved at diskutere nogle forskellige forklaringer på at de norske tilstande er som de er.

1 DET GODE SPROGSAMFUND

Den første problemstilling er altså hvad vi forstår og bør forstå ved 'det gode sprogsamfund'.

1.1 SPROGPOLITISK DISKUSSION OG SPROGLIG BEVIDSTHED

Hvis vi her i Danmark spørger os selv og vores litteratur på området om hvordan vores sproglige ønskesamfund ser ud, kan vi hurtigt konstatere at vi her mangler – dvs. *undgår* – en diskussion. Denne mangel på eksplicite overvejelser over 'det gode sprogsamfund' sættes i relief af at vi på den anden side gør os mange overvejelser over hvad 'det gode sprog' og 'den gode sprogbruger' er for størrelser.

Når vi har den ene type af overvejelser og ikke den anden, er det formentlig fordi vi nemt opfatter det som et rent *sprogpedagogisk* forehavende at interessere sig for 'det gode sprog' og 'den gode sprogbruger', mens

spørgsmålet om 'det gode sprogsamfund' mere utvetydigt er af *sprogpolitisk* karakter – det udløser en klart værdiladet diskussion. Og den slags diskussioner ser det ud til at vi helst undgår. Konsekvensen er at den sprogpoltiske bevidsthed i samfundet er lav. Sprogspørgsmål opfattes ikke som samfundspolitiske spørgsmål som det er vigtigt at have en holdning til. Vi ser først og fremmest problemer når sprogsituationen i et samfund involverer stærke holdninger, uenighed og strid, og synes at sproget egentlig burde være hævet op over interessekonflikter.

Hvis vi her holder det norske spejl op, ser vi et ganske andet billede: spørgsmålet om hvad slags sprogsamfund vi skal have og hvordan vi skal nå det, er i Norge et vigtigt spørgsmål for mange mennesker. Den sprogpoltiske bevidsthed i samfundet som helhed betragtet er forholdsvis høj.

Eftersom der føres lige meget sprogpolitik i ethvert samfund hvad enten bevidstheden om at det foregår er lav eller høj, vil jeg med henvisning til demokratiske principper foretrække det samfund hvor sprogsituationen og visionerne er til åben debat. Jeg ser demokrati snarere end problemer når sproget er synligt som politisk stridsemne.

1.2 DET GODE SPROG OG DEN GODE SPROGBRUGER

Selv om vi altså i Danmark ikke taler så åbent om vores forestillinger om det gode sprogsamfund, om hvad det ér og hvordan vi kommer dertil, så har vi som nævnt gjort os mange forestillinger om hvad 'godt sprog' er, og om hvad en 'god sprogbruger' er. I disse forestillinger ligger der implicit en stillingtagen til hvad slags sprogsamfund vi skal have. Vi kan derfor nærme os et dansk begreb om 'det gode sprogsamfund' ved at se på hvad vi normalt lægger i begreberne 'det gode sprog' og 'den gode sprogbruger'.

Hjelmslev (1943:6) fremhævede at "sproget *vil* overses". Det er uden tvivl det mest citerede (og misbrugte) udsagn af Hjelmslev. Udsagnet er et udsagn om sprogets væsen. Derfor er det velegnet til at tilsløre at enhver diskussion om godt sprog naturligvis er en værdiladet, sprogpoltisk diskussion. Med henvisning til at det er sproget selv der vil overses, det er dets væsen at ville overses, kan vi opfatte og fremstille vores kamp for et usynligt sprog – et standardsprog – som et spørgsmål om respekt for sprogets eget væsen, respekt for Sproget med stort S. Og vi kan opfatte og fremstille vores kamp imod det synlige sprog – det sprog der ses og høres fordi det er anderledes – som en kamp imod sjusk og ligegyldighed i omgangen med Sproget.

I denne tankegang sammenlignes sproget gerne med en glastrude (fx Hansen 1989:64). Jo mere gennemsigtigt glasset er, jo bedre. Hvis selve ruden bliver synlig og fanger opmærksomheden, betyder det kurre på tråden: meddelelsen forstyrres og kommunikationen går i værste fald i stå. Kampen for det gode sprog er en kamp for at holde vinduet rent.

Målsætningen at holde vinduet rent, sproget usynligt, støder ind i det problem at vi som sprogbrugere ikke står over for Sproget med stort S, men over for sprogbrugere – som i deres sprogbrug har for vane at 'smudse' glasset til. At blankpudse sproget er i praksis at blankpudse sprogbrugere. Det foregår ikke mindst i skolen. Her lærer vi at det vil være klogt af os at skrinlægge vores sproglige særtræk – for eventuelt at lufte dem derhjemme og i nære venners lag – men ude blandt folk er særtrækkene unødvendige og uvedkommende, og her gør vi bedst i at bruge det usynlige sprog så godt vi kan, så vi ikke skiller os ud. Vi lærer at det er hensigtsmæssigt og bedst for os alle at vores sprog ikke bliver lagt mærke til – sådan at det ikke irriterer og forstyrrer modtagerne. Vi lærer også, at vi i modsat fald risikerer at blive til grin, så sproglig usynlighed er også bedst for vores egen selvfølelse. (Se Kristiansen 1990 for dokumentation og kritik af denne ideologi).

Hvis vi nu igen holder det norske spejl op, finder vi ikke megen sans for det synspunkt at forskelle og variation i det sproglige udtryk skulle være noget unødvendigt og uvedkommende i sproglig kommunikation. For nordmænd vil det ikke være nærliggende at tænke på det gode sprog som en blank, gennemsigtig rude, snarere som en blyndfattet rude i mange farver. At sætte blankpoleret, usynligt glas ind i stedet er nordmænd ikke interesseret i: det ville gøre verden farveløs og være et stort tab. Forskellene og variationen, farvenuancerne i ruden, ses som vigtige udtryksmidler at spille på, de er vigtige midler til at udtrykke social identitet. Nordmænd har heller ikke megen sans for det synspunkt at den sproglige meddelelse, indholdet, kan forstyrres eller endda gå tabt hvis glasset, det sproglige udtryk, bliver iøjne- og iørefaldende. Den gode sprogbruger synger ikke bare med sit eget næb, hun lader sig heller ikke forstyrre af at andre gør ligeså.

1.3 UNIFORMERING ELLER MANGFOLDIGHED

Det nærmeste vi i Danmark kommer en tematisering af hvad slags sprogsamfund vi ønsker os, finder vi i ofte gentagne udsagn af typen "Danmark er et harmonisk og homogent sprogsamfund med få og små problemer" (Hansen 1991:33). I sådanne udsagn ligger det implicit at sproglig

ensartethed er at foretrække frem for sproglig mangfoldighed. Synspunktet diskuteres imidlertid aldrig som et sprogpolitisk synspunkt, som et synspunkt åbent for debat, det tages simpelthen for givet at et ensartet sprogsamfund er et gode, at mangfoldighed giver problemer.

Vi har institutioner i samfundet som bruges til at fremme uniformeringen. De tre vigtigste er skolen, medierne og retskrivningen. I skolen og i medierne kræver eller forventer vi standardsprog. Og vi kræver eller forventer at retskrivningen udformes som en facitliste der giver os ét eneste svar som det rigtige, og ikke flere mulige og lige gode valgmuligheder. En fast og streng retskrivning – formidlet og opfattet som det højkbøbenhavnske talesprogs alter ego – er vores bedste garant for at vi som sprogsamfund lever videre i forestillingen om at det gennemsigtige og støjfrie sprog findes, og er et opnåeligt ideal. Med andre ord: en retskrivningsnorm af dansk type er det bedst tænkelige middel til at fastholde sprogsamfundet i forestillingen om at det er muligt at pudse ruden blank.

I Norge fremmer skolen, medierne og retskrivningen ikke uniformeringen. De usynliggør ikke forskelle og variation. Tværtimod understøtter de den sproglige mangfoldighed. I skolen har der helt siden 1878 været lovforbud imod at normere børnenes sprog; det er tværtimod lærerne der har en forpligtelse til at tilpasse deres sprog til elevernes. I reglerne for Norsk Rikskringkasting (svarer til Danmarks Radio) står der at institutionen skal "sjå det som ei oppgåve å spegle det språklege mangfaldet i landet". Og mht. retskrivningerne, som der er to af (bokmål og nynorsk), så indeholder de begge et omfattende system af valgmuligheder der genspejler forskelle i norsk talesprog; dvs. at også de bidrager til at synliggøre den sproglige variation.

Pointen er altså at disse vigtige institutioner ikke fungerer uniformerende i Norge. Mangfoldigheden er der i skolen, den er der i medierne, den er der i retskrivningen. Den er til stede – synliggjort og legitim – i offentligheden. Man kan ikke vokse op og leve i det norske sprogsamfund uden at blive vænnet til sproglige forskelle og variation som noget naturligt – noget som man derfor ikke opfatter som irriterende og forstyrrende, men som værdifuldt.

1.4 OPSUMMERING: DET GODE SPROGSAMFUND

Hvis vi nu prøver at opsummere hvad vi kan forstå ved 'det gode sprogsamfund', så kan vi gøre det ved at forestille os en skala. I den ene

ende finder vi det jeg vil kalde den teknokratiske vision om det gode sprogsamfund: sprogsamfundet hvor alle forpligtes over for standardsproget, et blankpudset sprog vi skal iføre os uden for hjemmet og vennekredsen, ude i offentligheden, sådan at vi ikke forstyrrer kommunikationen med støj, med uvedkommende signaler om hvem vi er og gerne vil være. I den anden ende af skalaen har vi en vision om sproglig lighed og frihed der er blankpudsningens direkte modsætning: visionen om sprogligt karneval overalt og hele året. Endepunkterne skal netop opfattes som visioner, målsætninger der findes mere eller mindre bevidst, mere eller mindre realiseret, i vores sprogpoltiske tænkning og praksis. Hverken det danske eller norske sprogsamfund repræsenterer entydigt hhv. den teknokratiske vision og karnevalsvisionen. Samtidig er det ganske klart at de to samfund ligger sprogpoltisk fjernt fra hinanden, både når det gælder tænkning og praksis.

Men det afgørende spørgsmål har vi egentlig ikke besvaret endnu: hvorfor er den norske vision at foretrække, hvorfor er det den norske ende der udgør det bedste bud på det gode sprogsamfund? Det er jo ikke direkte selvindlysende at det forholder sig sådan.

Vi har været inde på at det demokratisk set er vigtigt at der findes bevidsthed og diskussion om sprogpoltiske spørgsmål. Alt andet lige må dét være et plus for et sprogsamfund. Men vi har set at alt andet så langt fra er lige. Sproglige forskelle og variation opleves tydeligvis som støj af mange i det danske sprogsamfund, en støj som i værste fald får kommunikationen til at bryde sammen. Det bør vi naturligvis gøre noget ved – af hensyn til den effektive kommunikation og den fri debat, og dermed i sidste ende af hensyn til demokratiet. Men hvorfor skulle den norske løsning her være bedre end den danske? Hvorfor skulle det være en bedre løsning på støjproblemet at vi opdrager hinanden (gennem institutionerne) til mindre støjsensitive modtagere? Hvorfor kan vi ikke lige så vel opdrage hinanden til støjfrie afsendere – hvorfor kan vi ikke lige så vel blankpudse vores sprog?

Mit svar på dét er et udsagn om sprogets væsen. Den teknokratiske løsning på støjproblemet ville være god nok hvis det var rigtigt at det er sprogets væsen at det gerne vil overses, dvs. hvis sprogets identitetsfunktion ikke var en af sprogets væsentlige sider. Så ville vi nemlig problemfrit, uden sociale og psykologiske omkostninger, kunne opdrage hinanden til at aflægge vores sproglige særtræk som unødvendige og uvedkommende. Men sådan er sprogets væsen ikke. Sproget *vil ikke* overses. Sproget vil være synligt. Vi skaber forskelle og variation i sproget netop for at vores sprog

ikke skal overses, netop fordi vi bruger det til at markere hvem vi er, vores sociale identitet. Vi kan ganske enkelt ikke opdrages til at lade være med at bruge sproget på den måde. Forskelle og variation vil altid spire frem, uanset hvor meget vi forsøger at trampe ned og pudse blankt. Det er det vi må se i øjnene og tage som udgangspunkt når vi skal vurdere hvad 'det gode sprogsamfund' er for en størrelse.

2 HVORFOR ER NORGE ANDERLEDES? KAN NORGE EFTERLIGNES?

Hvis det norske sprogsamfund, med sine særtræk, i det væsentlige er et produkt af faktorer der er helt specielle for landet, helt specielle i den forstand at de ikke findes – og ikke *kunne* findes – i Danmark, ja så giver det naturligvis ikke mening at tale om Norge som et eksempel til efterfølgelse. Derfor bliver det afgørende vigtigt af besvare spørgsmålet om hvorfor Norge er så anderledes.

2.1 PÅSTAND: DET ER SPROGPOLITIKKEN DER ÆNDRER SPROGSAMFUNDENE

Det norske sprogsamfund er anderledes på to niveauer. Foreløbig har vi koncentreret os om anderledesheden mht. sprogpolitisk tænkning og praksis. Men vi finder også at Norge er anderledes når vi ser på styrkeforholdet mellem de sproglige varieteter i samfundet. De 'gamle' dialekter lever i bedste velgående, og man kan diskutere om der overhovedet findes noget der med rimelighed kan kaldes standardsprog. Nogle opererer med begrebet 'standard østnorsk' og vurderer gerne at det tales af ca. 10% af befolkningen. Omvendt i Danmark, hvor de sproglige standardiseringsprocesser har virket så stærkt og omfattende at vi kan diskutere om der findes dialekter længere. (Det betyder naturligvis ikke at der ikke findes forskelle og variation). En almindelig vurdering er at kun ca. 5% af befolkningen taler noget der ligner de 'gamle' dialekter, der blev talt ved århundredets begyndelse af befolkningens store flertal også i Danmark.

Min påstand er nu at der er en årsagssammenhæng her, sådan at det er sprogpolitikken i de to lande der er hovedansvarlig for den store forskel i hvordan styrkeforholdet mellem standardsprog og dialekter har udviklet sig.

2.2 MODPÅSTAND: DET ER URBANISERINGEN DER ÆNDRER SPROGSAMFUNDENE

Det almindelige her i landet er at afvise at sprogpolitik indvirker på sprogudviklingen. Sprogudviklingen går sin gang, uden at vi kan gøre stort andet end at iagttage og registrere det der sker. De årsagsfaktorer man får øje på bag ved den radikale ændring af sprogsamfundet, er af den mere materielle art: urbanisering og ændrede kommunikationsmønstre.

Ikke mindst Jørn Lund har fremmet et sådant syn på den transformation som det danske sprogsamfund har gennemgået. Når jeg inddrager Lunds syn her, er det imidlertid fordi han er den eneste sprogforsker jeg kender til, der i nævneværdig grad har interesseret sig for forklaringer på at sprogudviklingen har været så forskellig i Norge og Danmark, altså har interesseret sig for forklaringer på samme måde som jeg gør her. I sin bog *Sprog og sprogbrug i dag* (Lund 1982) anfører Lund tre forklaringer. To af disse har netop med befolkningskoncentration og kommunikationsmønstre at gøre.

For det første ser Lund en "væsentlig forklaring" i det faktum at Danmark gennem mere end 500 år har haft ét og kun ét administrativt og kulturelt centrum, mens Norge har haft flere skiftende centre (København var jo et af dem). "Den danske befolkningskoncentration i og omkring København har ikke noget modstykke i en tilsvarende koncentration i og omkring de skiftende hovedbyer i Norge", anfører Lund (1982:13).

For det andet anfører Lund at sproglig standardisering i form af en enkelt varietets fremmarch – altså som i Danmark hvor københavnsk vinder frem overalt – ikke har ladet sig gennemføre i Norge pga. landskabsforholdene og landets udstrækning. Lund skriver at "Kommunikation mellem landsdelene er langt vanskeligere end i et land som Danmark. Derfor kan det lokale sprog bibeholdes" (Lund 1982:14).

Der er god logik i Lunds ræsonnement. Når forklaringsmodellen siger at de ændringer der finder sted på sprogbrugsniveauet i et samfund, ikke så meget er et produkt af den førte sprogpolitik som af urbanisering og mobilitet, må forklaringen på at Norge er anderledes, være at den norske befolkning er mindre urban og mindre mobil end den danske. Spørgsmålet er bare om denne konklusion svarer til virkelighedens verden.

2,3 ER NORDMÆND MINDRE URBANE OG MOBILE END DANSKERE?

For det første kan det vel diskuteres om befolkningskoncentrationen i og omkring hovedbyer har været så afgørende forskellig i tidligere århundreder; den har i alle tilfælde været lille, begge befolkninger har hovedsaglig været bønder. Men under alle omstændigheder: Det er i dette århundrede, og især i sidste halvdel af det, at de lokale sprog uddør i Danmark, mens de altså bibeholdes i Norge; så det må være i dette århundrede vi skal finde de store forskelle mht. mobilitet i befolkningen og befolkningskoncentration omkring hovedstæderne.

SKEMA 1

URBANISERING = BEFOLKNINGSKONCENTRATION I OG
OMKRING HOVEDSTÆDERNE (1995-TALLENE GÆLDER
HOVEDSTADSOMRÅDET OG OSLOREGIONEN)

	Danmark	København		Norge	Oslo	
1890		360.000			151.000	
1900	2,5 mil.	455.000	(= 18 %)	2,2 mil.	228.000	(= 10 %)
1995	5,2 mil.	1,3 mil.	(= 25 %)	4,2 mil.	900.000	(= 22 %)

Statistikken (skema 1) viser at der er langt mere lighed end forskel mellem Danmark og Norge når det gælder befolkningskoncentration i hhv. København og Oslo i forhold til landenes totale befolkningstal. I begge hovedstæder sker den største procentvise tilvækst i forrige århundredes sidste årti, altså fra 1890 til 1900. Ved århundredets begyndelse udgør befolkningen i København 18% af landets befolkning, befolkningen i Oslo 10%. Ved slutningen af århundredet bor ca. hver fjerde dansker i Københavnsområdet, ligeledes knap hver fjerde nordmand omkring den indre Oslofjord. Man kan nok sige at Oslo hele århundredet igennem har været et hestehovede efter København i befolkningsudvikling, men forskellen er så lille at den ikke på nogen måde kaster lys over den store forskel i sprogvikling.

Tilsvarende viser statistikken (skema 2) at nordmænd så langt fra er lidet geografisk mobile. Næsten halvdelen af indbyggerne i norske kommuner

er tilflyttere. Opstillingen til venstre i skemaet viser at der er flest tilflyttere i aldersgruppen 40-49 år, mens opstillingen til højre viser hvordan denne aldersgruppe fordeler sig på forskellige stedstyper. Det fremgår at det i første række er større og mindre byer og 'tettsteder' som har mange tilflyttere.

SKEMA 2

GEOGRAFISK MOBILITET = FLYTNING OVER KOMMUNEGRÆNSER (TALLENE ER FRA OMDAL 1994A, DE NORSKE BETEGNELSER FOR DE FØRSKELLIGE GEOGRAFISKE OMRÅDER ER BIBEHOLDT).

Procent tilflyttere i norske kommuner (1981)			aldergruppe 40-49 år		
alder	opvokset	tilflyttet	type område	opvokset	tilflyttet
10-19	82,5	17,5	spredtbygd	61,9	38,1
20-29	60,5	39,5	mindre tettsted	42,9	57,1
30-39	47,2	52,8	liten by	37,8	62,2
40-49	45,4	54,6	større by	31,7	68,3
50-59	50,6	49,4	stor by	52,8	47,2
60-69	59,5	40,5			
total	53,1	46,9			

Også hvis vi opfatter mobilitet som social mobilitet og ser på tal for højere uddannelse som et mål for social mobilitet (skema 3), finder vi at Norge og Danmark ligner hinanden til forveksling. Den andel af en årgang 20-24 årige som befinder sig under højere uddannelse, er faktisk en smule højere i Norge end i Danmark, og er steget kraftigere i løbet af den sidste generation.

Skema 3 viser også et andet mål for social mobilitet, nemlig væksten i den befolkningsdel der arbejder i samfundets såkaldte tertiær-sektor (serviceerhvervene), og ikke i primær-sektoren (jordbrug og fiskeri) eller sekundær-sektoren (industrien). Også her er udviklingerne i Norge og Danmark forløbet parallelt i de sidste 30 år.

SKEMA 3

SOCIAL MOBILITET

	andel af 20-24 årige under højere uddannelse		andel af befolkning i tertiære erhverv	
	Danmark	Norge	Danmark	Norge
1965	14 %	11 %	49 %	48 %
1989	32 %	36 %	65 %	68 %

Summa summarum: Med hensyn til faktorer som urbanisering og mobilitet i befolkningen ligner Danmark og Norge hinanden meget mere end de er forskellige. Det kan altså ikke være disse faktorer der forklarer hvorfor de to lande har udviklet sig så forskelligt på sprogbrugsniveauet. Påstanden om at forklaringen er af sprogpolitisk art, står stadig ved magt.

2.4 ER NORDMÆND 'BØNDER I BYEN'?

Nu kunne det naturligvis tænkes at nordmænd er et mere rodfast og mindre urbant folkefærd mentalt set. Nok er nordmændene flyttet til byen, men det kunne jo tænkes at de alligevel, oven i deres hoveder, er mere bønder end danskerne: Bønder i byen! Der har i de senere år har været skrevet en hel del om Norge og nordmænd ud fra en sådan synsvinkel (mest kendt i Danmark er antagelig Haugan 1991). Jeg vil ikke her forholde mig til fremstillingen af norsk mentalitet i almindelighed som lidet urban, lidet moderne, osv. Men hvis vi holder os til den norske anderledeshed på sprogområdet, kan jeg ikke se at bønder-i-byen forklaringen kan være rigtig.

For det første: Af statistikken så vi at en stor del af den voksne befolkning er tilflyttere i den kommune de bor i. Det gælder ikke mindst for forældregenerationen, de 30-50 årige, og det gælder ikke mindst i 'tettsteder' og mellemstore byer ud over landet. Når børnene alligevel lærer den lokale dialekt, må det altså ske ved at de lærer den af andre børn. Dvs. at det i første række er børne- og ungdomsmiljøet der sikrer det lokale sprogs videreførelse.

For det andet: Undersøgelser viser at det i byer med gamle sociolektale skillelinjer mellem det stedlige folkemål og et såkaldt dannet talemål, er det stedlige folkemål der vinder frem på bekostning af det dannede talemål, som stort set ikke eksisterer længere blandt de unge. (Jf. Sandøy 1993 for omtale af en række sådanne undersøgelser).

For det tredje: Tolerancen over for dialektbrug er generelt blevet større i løbet af de sidste par årtier, og unge mennesker er mere positive end ældre. Det er der dels nogle undersøgelser der viser, dels synes det at være det almindelige indtryk blandt norske sprogforskere (Sandøy 1993, Omdal 1994b).

Mod denne baggrund har jeg svært ved at se at det kan være bondementalitet der udgør livskraften i de lokale sprog i Norge. I så fald skulle børn og ungdom i Norges byer være præget af bondementalitet, og der skulle generelt være mere bondementalitet i dag end for 20-30 år siden.

2.5 FOLKEMÅLET OG DET MODERNE BYMENNESKE

Hvis fremgangen for folkemålet ikke skal ses som udtryk for bondementalitet, hvad er den så udtryk for? Vi har jo slået fast at sprogets væsen er at blive set, som en væsentlig faktor i sociale identitetsprocesser. Det betyder at vi, efter at have afvist bondementaliteten, sidder tilbage med en opgave: vi skal kunne karakterisere den mentalitet, den identitet, som kommer til udtryk i styrkelsen af folkemålene i opposition til den dannede tale.

Der findes ikke rigtig norske sprogholdningsundersøgelser der kan hjælpe os her. Men der er næppe grund til at antage at der skulle ligge noget andet bagved i Norge end i resten af Vesteuropa, hvor der overalt er en klar tendens til at folkemål af en eller anden art bruges og accepteres mere end tidligere i offentlige sammenhænge. Det gælder også i Danmark i den forstand at træk fra det traditionelle folkemål i København breder sig opad i samfundet og udad i hele landet. Vi ved ikke stort om de mentalitetsændringer, de identitetsprocesser, der ligger bag. I sociolingvistikken har man traditionelt sagt at folkemålene kan overleve og holde stillingen som udtryk for socialt sammenhold i nære og faste kommunikationssfærer – i uformelle, private sammenhænge. Men når folkemålstræk styrkes og breder sig, til flere mennesker såvel som til flere brugssammenhænge, må det betyde at disse træk i en eller anden forstand er blevet efterlignelsesværdige, at de i en eller anden forstand har fået status og prestige. De få sprogholdningsundersøgelser vi har i Danmark, tyder på at sprogbrugere med lavkøbenhavnske træk i deres sprog opleves af unge mennesker som specielt dynamiske: selvsikre og effektive. Det der kommer til udtryk i styrkelsen af folkesproget, hvad enten det er i Norge, Danmark eller andetsteds i Europa, er næppe bonden i os alle. Det er snarere det moderne bymenneske (Kristiansen 1994).

Vi kan altså igen konkludere: Der findes næppe en speciel norsk mentalitet som forklarer den norske anderledeshed på sprogbrugsniveauet.

2.6 HVEM ER HERRE OVER SPROGPOLITIKKEN?

Pointen med ræsonnementet omkring mobilitet og urbanitet har været at diskutere om vi her har helt specielle vilkår i Norge, så specielle at det bliver meningsløst at tale om Norge som eksempel til efterligning. Vi har ikke kunnet finde noget der ligner specielle vilkår. Så vi vender tilbage til udgangspunktet og fastholder påstanden om at det er den sprogpoltiske tænkning og praksis i et land som bestemmer hvordan styrkeforholdet mellem sproglige varieteter ændrer sig: De lokale sprog har kunnet overleve og blive stærkere i Norge fordi det har været og er norsk sprogpolitik at offentligheden er forpligtet over for den sproglige variation. Og denne sprogpolitik kan vi fremholde som eksempel til efterfølgelse – for den politik vi fører, er vel noget vi selv er herre over?

Det spørgsmål skal være den sidste krølle på ræsonnementet. Man kunne hævde at vi *ikke* er herre over den sprogpolitik vi fører, at den i stedet er et produkt af stærke historiske kræfter som sætter sig igennem på ubønhørlig vis. Det ville betyde at lande med vidt forskellige sproghistorier ikke kan have noget at sige hinanden om sprogpolitik. Og det ville igen betyde at det bliver meningsløst at tale om gode eksempler til efterfølgelse. Også i vores tilfælde, for der er jo ingen tvivl om at det norske og det danske sprogsamfund har vidt forskellige historier, selv om det også på mange måder er samme historie.

Hvis vi ser på nordmændene først, så har de *ikke* været herre over udviklingen af norsk sprogpolitik – i den forstand at de satte sig ned og bestemte sig for at gå sprogstridens vej. Stærke og ubønhørlige historiske kræfter var på spil. Århundreder med undertrykkelse og frigørelseskamp. Jørn Lund holdt for nogle år siden et foredrag i Norge, hvor han vendte den gængse udlægning af 400-årsnatten på hovedet og hævdede at den ikke skulle ses som et kvælertag, men tværtimod som en livgivende omklamring fra dansk side, eftersom omklamringen var ophav til den århundredelange sprogekamp som har givet det norske folk dets store sproglige bevidsthed og det forråd af udtryksmidler som det har til sin rådighed. Derfor fremholdt Lund at sprogekampen har været omkostningerne værd, og at det norske folk står i dyb taknemlighedsgæld til danskerne for omklamringen (Lund 1987).

Naturligvis kan vi give en historisk forklaring på hvorfor norsk sprogpolitik er anderledes, og Lund har naturligvis ret: Havde det ikke været for den danske omklamring, er det højst usandsynligt at Norge i dag ville ligge der på den anden side af Skagerak som et eksempel på det gode sprogsamfund. Lad os bare sige det var en dansk afskedsgave, en frugt af dansk omklamring. Men når nordmændene *i dag* passer og plejer dette afkom i stedet for at sætte det på porten, er det et *valg*, et udtryk for at de sprogpolitisk er herre i eget hus.

Hvad så med danskerne, de som plantede spiren, har de noget valg? Når frugten nu engang ligger der på den anden side af Skagerak, bliver spørgsmålet jo påtrængende: Kan vi ikke stille andet op med det vellykkede afkom end at forklare det? Nordmændene betaler sikkert tilbage på taknemlighedsgælden hvis vi vælger at gå i lære.

Jeg nævnte at Jørn Lund i sin bog *Sprog og sprogbrug i dag* giver tre forklaringer på at Norge og Danmark har udviklet sig så forskelligt på det sproglige område. To af forklaringerne har vi været inde på; de havde med mobilitet og urbanitet at gøre. Den tredje forklaring har med sprogpolitik at gøre. Den er at Norge har en skriftnorm der modvirker en nedvurdering af dialekterne, mens den danske skriftnorm har bevirket at dialekterne – "navnlig tidligere" siger Lund – har kunnet opfattes som forvridninger af en korrekt norm: som galt dansk (Lund 1982:14). Det er en forklaring jeg er enig i. Men igen rejser spørgsmålet sig: hvorfor kun forklare, hvorfor ikke lære, når man kan se fordelene ved den norske måde at behandle norm/variation-problemet på?

Altså, spørgsmålet er: *Kan* vi føre en anden sprogpolitik end vi gør? Eller er der kræfter i den historie vi er en del af, i det samfund vi lever i, som er så stærke at vi ikke har noget valg? Er det sådan at skolen *skal* repræsentere og formidle et bestemt sprogligt normideal, et standardsprog? *Skal* ærtermedierne repræsentere og formidle dette normideal? *Skal* retskrivningsnormen stive det af ved at være en facitliste uden valgmuligheder?

Erik Hansen hævdede i en diskussion om dansk sprogpolitik for nogle år siden, at hvis man i Danmark forsøgte at fremlægge et sprogpolitisk program som havde til formål at ændre normbegreberne, ville det udløse et massehysteri. Det dumpe raseri ville være 100% tværpolitisk og forene det danske folk for første gang siden besættelsen. Modstanderne ville optræde som uvidende og aggressive galninge, og modstanden ville i en vis udstrækning få fascistisk præg (Hansen 1991). (Sådan kan man altså også beskrive et sprogsamfund man ellers siger har få og små problemer).

Erik Hansens konklusion var at det i Danmark ikke er muligt at føre en sprogpolitik der er væsentligt forskellig fra den faktiske i dag. Nu ved jo Erik Hansen, såvel som Jørn Lund, mere end mig om politik som det muliges kunst på sprogområdet i dagens Danmark. Så min konklusion må vel blive at det gode sprogsamfund *ikke kan* efterlignes på denne side af Skagerak.

NOTER

1. Artiklen er en let bearbejdet version af et foredrag som jeg holdt på en temadag om *Sprogene i Norge* 25.10.1994 arrangeret af Selskab for Nordisk Filologi og Den norske Ambassade.

LITTERATUR

- Hansen, Erik (1989): *Da lo hun så hjerteligt*. København: Fremad.
- Hansen, Erik (1991): Sprogpolitik. Jens Normann Jørgensen (red.) *Det danske sprogs status år 2001 – er dansk et truet sprog?* Københavnerstudier i tosprogethed 14, Danmarks Lærerhøjskole, Institut for dansk sprog og litteratur, s. 31-42.
- Haugan, Jørgen (1991): *400-årsnatten. Norsk selvforståelse ved en korsvei*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hjelslev, Louis (1943): *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. Festskrift udgivet af Københavns Universitet i Anledning af Universitetets Aarsfest November 1943.
- Kristiansen, Tore (1990): *Udtalenormering i skolen. Skitse af en ideologisk bastion*. København: Gyldendal.
- Kristiansen, Tore (1994): Sprogændringer og sprognormer i Danmark og Norge. Foredrag på den nordiske dialektkonference i Sigtuna august 1994 (under udgivelse i konference-rapport).
- Lund, Jørn (1982): *Sprog og sprogbrug i dag*. København: Hans Reitzel.
- Lund, Jørn (1987): Den livgivende omklamring. Om Norges ufattelige gæld til kongeriget Danmark efter 400-årsnatten. *Språklig Samling* nr.4 1987, s. 14-17.
- Omdal, Helge (1994a): *Med språket på flyttefot*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 35.
- Omdal, Helge (1994b): Et språklig klimaskifte? Johan Myking, Helge Sandøy, Ivar Utne (red.): *Helsing til Lars Vassenden på 70-årsdagen*. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, s. 151-160.
- Sandøy, Helge (1993): *Talemål*. Oslo: Novus.